

LIBERALISMUL POLITIC ÎN ROMÂNIA PÂNĂ LA MAREA UNIRE (II)

Mihai Vasiliu

Liberalismul ideologic reprezintă, în concepția noastră, o fază distinctă superioară, anunțată de acumulările teoretice și de experiența practică, de până atunci, din societatea românească¹. Dar aceste premise nu erau de ajuns pentru evoluția liberalismului în ansamblu, dacă la transformările produse în societatea românească, la tendințele ei de modernizare și la influențele primite treptat din impactul cu Occidentul nu ar fi avut loc revoluția română de la 1848, care a propulsat toate elementele definitorii ce au realizat textura doctrinară a liberalismului. Deși a fost apreciată în mod diferit în istoriografia românească², revoluția română de la 1848-1849, a fost o componentă a revoluției europene, particularizată prin cauze, obiective, desfășurare și consecințe de celelalte acțiuni de pe continent, chiar dacă se acceptă astăzi că ea (revoluția europeană de la 1848 - n.n), „e o consecință a deciziilor areopagului masonic”³. Urmărind să realizeze obiective sociale, politice și naționale, revoluția română a fost înfăptuită de boierimea liberală, sub conducerea sau prin participarea nemijlocită a tineretului intelectual, format sau în curs de formare la Paris, care a dat în contextul de atunci „impresia aceea de duplicitate, de fluctuație, de pactizare veselă între adversari, de trădări și schimbări inexplicabile. Toți bunii români voiau același lucru pe felurite căi, acoperindu-se ori descoperindu-se după temperamentul propriu, nu fără a căuta uneori să-și satisfacă și ambițiile personale”⁴.

¹ Ion Lungu, **Școala Ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă**, București, Editura Minerva, 1978, p. 428.

² Vezi: *Opinia Națională*, Nr. 208, din 23 martie 1998, p. 5; Dan A. Lăzărescu, **Introducere în istoria liberalismului european și în istoria Partidului național liberal din România**, București, Editura Viitorul Românesc, 1996, p. 58-69; Florin Constantiniu, **O istorie sinceră a poporului român**, București, Univers Enciclopedic, 1997, p. 220-228; Lucian Boia, **Istorie și mit în conștiința românească**, Humanitas, București, 1997, p. 186-187; Mihail Roller, **Anul Revoluționar 1848**, București, Editura Eminescu, 1948, p. 69-96.

³ Z. Omea, **Puterea secretă a masoneriei**, în *Dilema*, Anul III, Nr. 151, 1-17 decembrie 1995, p. 14; Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, **Istoria Franc-Masoneriei (1926 - 1960)**, vol. I-II, București, Editura Tempus S.R.L., 1993, p. 31.

⁴ G. Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**, București, Editura Minerva, 1982, p. 135.

Revoluția de la 1848, a fost, așa cum pe drept s-a apreciat, o „dezvoltare progresivă” a celei din 1821, un rezultat al procesului de creștere a societății românești, dar în alte împrejurări istorice și sub alte dimensiuni cunoscute de societatea românească⁵. Desfășurate într-un context european ce părea favorabil într-o primă fază⁶, vecinătatea marilor imperii, în special a Rusiei, a exercitat o presiune directă asupra desfășurării evenimentelor în Moldova și Țara Românească, determinând, și ca urmare a stărilor anterioare, fobia rusă⁷. În Transilvania, unde evenimentele sunt strâns legate de desfășurarea revoluției din Imperiul habsburgic, efortul s-a îndreptat spre „o luptă politică obștească, urmărind (alături de alte națiuni - n.n.) aceleași scop al dezrobirii de sub jugul maghiar”⁸, fapt ce explică atitudinea diplomatică față de Viena, devenită o monarhie constituțională, și prin care se urmărea a se realiza „unirea tuturor românilor din statul austriac într-o singură națiune independentă sub sceptrul Austriei, ca parte întregitoare a imperiului”⁹. Fruntașii revoluției au trebuit să-și adapteze și să-și orienteze principalele obiective în acest cadru internațional, nevoia de compromis, de moderație, având drept conotație legalismul, ca expresie a unei linii tactice comune, cu particularitățile locale, provinciale, inerente¹⁰. Nu au lipsit nici soluțiile fanteziste în derularea evenimentelor, printre acestea figurând și intenția de a lansa din Transilvania sau Bucovina un atac asupra frontierei Moldovei, fapt ce ar fi atras, firesc, intervenția Rusiei¹¹. „Izbucnită separat, desfășurată provincial, din cauza condițiilor deosebite și a împrejurărilor politice, treptat, revoluția s-a înscris firesc în orizontul românesc căruia-i aparținea, definind existența unei națiuni unitare pe întreg teritoriul Daciei”¹². Caracterul ei unitar s-a format, treptat, în anumite laturi, ca expresie a unității lumii românești, dar fiecare componentă și-a păstrat individualitatea în substanța ei, în formele de manifestare. Elementele cele mai numeroase de convergență le întâlnim în caracterul liberal al revoluției, prezent atât în programele, presa, corespondența dintre fruntași pașoptiști, în mentalitatea elitei

⁵ Gh. Platon, **Moldova și începuturile revoluției de la 1848**, Chișinău Universitas,, 1993, p.395-396; **România. Documente străine despre români**, Ediția a II-a, București, 1992, p. 125.

⁶ Jean Carpentier, Francois Lebrun, **Istoria Europei**, București, Humanitas, p.284-285.

⁷ Gh. Platon, **op.cit.**, p. 391.

⁸ I. Lupas, **Istoria Românilor**, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, p. 252.

⁹ Vasile Netea, **Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848-1881)**, București, Editura Științifică, 1974, p. 39.

¹⁰ Gh. Platon, **Istoria Modernă a României**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 120.

¹¹ Apostol Stan, **Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională**, București, Editura Politică, 1987, p.78 - 79.

¹² Gh. Platon, **Moldova și începuturile revoluției de la 1848**, p. 385.

conducătoare, ca și în difuzarea ideilor ei în rândul populației, atât cât se putea recepta la mijlocul secolului al XIX-lea¹³. Nu putem să ometem nici accentuarea distanțelor dintre cele două laturi a partidei naționale, conservatoare și liberală, probabil, mai evidente în aceste condiții¹⁴, când problematica socială intră în actualitate, și se impune treptat pe tapetul unor discuții din cadrul revoluției¹⁵. Aspectul național exprimat atât de clar, era pentru generația pașoptistă condiția indispensabilă a înseși supraviețuirii și propășirii „sufletului” național, convingere exprimată atât de plastic în cuvintele lui Nicolae Bălcescu: „Dacă naționalitatea este sufletul unui popor, dacă câtă vreme el păstrează acest semn caracteristic al individualității sale, acest spirit de viață, el este investit cu dreptul neprescriptibil de-a trăi liber, unitatea națională este cheazăsuirea libertății lui, este trupul lui trebuincios ca sufletul să nu piară și să amortească, ci din contra să poată crește și a se dezvolta”¹⁶. Experiența avea să învedereze că împlinirea acestui ideal, realizarea unității statale va fi un proces care se va desfășura în etape, fiecare dintre ele presupunând utilizarea unei anumite tactici menite să ofere certitudinea izbânzii finale. Înfrângerea revoluției din 1848, de către forțele reacțiunii externe, a amânat realizarea acestor obiective, analizate, cântărite și sintetizate în programele revoluției, dar, ca oricare altă revoluție, a însemnat însă un pas uriaș înainte pe calea maturizării ideilor și concepțiilor pentru împlinirea cărora s-a ridicat națiunea la luptă¹⁷.

Mișcarea revoluționară pașoptistă din Țările Române a fost precedată de o îndelungată pregătire ideologică¹⁸, ale cărei preliminarii se situează în mod nemijlocit în deceniul premergător evenimentelor¹⁹. Grăitor în acest sens este și faptul că periodicele publicate acum purtau titluri care voiau să indice cu claritate ideea unității naționale: *Arhiva românească*, *Curierul românesc*, *Dacia literară*, *Magazin istoric pentru Dacia*. Țara era încă divizată în cele trei mari părți: Țara Românească, Moldova și Transilvania, dar numele comun dat locuitorilor lor era cel de român și conștiința acestei comunități începe să se

¹³ Idem, *Istoria Modernă a României*, p. 129; Apostol Stan, **Propaganda revoluționară la sate în revoluția de la 1848 din Țara Românească**, în *Revista de istorie*, Tomul 31, Nr.5, mai 1978, p. 771.

¹⁴ Apostol Stan, Mircea Iosa, **Liberalismul politic în România**, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 52.

¹⁵ C. Corbu, **Țărănimea din România în perioada 1848-1864**, București, Editura Științifică, 1973, p. 132-133.

¹⁶ **Antologia gândirii românești, secolele XV-XIX**, București, Editura Politică, 1967, p. 281.

¹⁷ **Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegeri de studii**, București, Editura Academiei, 1974, p. 92.

¹⁸ Nicolae Liu, **Revoluția franceză moment de răscruce în istoria umanității**, București, Editura Academiei Române, 1994, p. 333-334.

¹⁹ **Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegeri de studii**, p. 26.

manifeste cu tot mai multă tărie²⁰. Pornind de la conștiința națională, de la ideea de unitate, dominantă în această perioadă, s-au structurat și principalele componente liberale, atestate atât în programe cât și în presă, în scrisorile și memoralistice, în acțiunile fruntașilor revoluției²¹. La români, însă, liberalismul, având șansa Revoluției și a întrepătrunderii profunde a idealului ortodox cu cel național, s-a putut manifesta cu deosebită vigoare, instrumentându-se politic (prevalent constructiv) în determinarea reșezării, sub imperativele epocii moderne, a raportului dintre stat și societate²². De aceea, dacă nu exista încă România ca stat unitar, ea exista în cugetele și simțirile întregii națiuni, dezideratul unității naționale fiind exprimat fără echivoc de gânditorii vremii. Mihail Kogălniceanu, de pildă, sublinia că patria reprezintă „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește”, și ca „istorie națională, istoria Moldovei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”²³. Era o idee care se baza, deriva chiar din cea de naționalitate, asupra căreia gânditorii pașoptiști au făcut o serie de aprecieri²⁴. Nicolae Bălcescu arăta că libertatea fără de naționalitate este o iluzie²⁵. Simion Bărnuțiu, la rândul său, pune în relief, într-un limbaj plastic, valoarea naționalității: „Ce este apa pentru pești, aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitate pentru oarecare popor”. Ca în final, Bărnuțiu să conchidă: „libertatea cea adevărată a oricărei națiuni nu poate fi decât națională”²⁶. O componentă fundamentală a acestora o constituie limba - limba unică vorbită de români de pe întreg teritoriul vechii Dacii, limbă ce-i unește pe toți cu o „legătură dulce, frățească”, după expresia lui Simion Bărnuțiu²⁷. Aprecieri în acest sens întâlnim la majoritatea fruntașilor pașoptiști, sunt teze care explică de ce, atât în planul luptei politice cât și în acela al dezbatărilor de idei, s-au făcut mari eforturi pentru păstrarea limbii române în administrație, școală, biserică, pentru demonstrarea însemnătății limbii naționale. Problema s-a pus mai acut în Transilvania, unde, înainte de revoluție, în anul 1842, se întocmise de către cercurile conducătoare maghiare, proiectul

²⁰ Carnil Mureșanu, **Europa modernă. De la Renaștere la sfârșit de mileniu**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, p. 65-66.

²¹ Gheorghe Cliveti, **Liberalismul românesc. Eseu istoriografic**, Iași, Editura Fundației „Axis”, 1996, p. 78.

²² **Ibidem**, p. 90.

²³ Mihail Kogălniceanu, **Texte social-politice alese**, București, Editura Politică, 1967, p. 108.

²⁴ G.D. Ișcu, **Formarea națiunii române**, București, Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu”, 1995, p. 16-20.

²⁵ G. Zane, N. Bălcescu, **Opera. Omul. Epoca**, București, Editura Eminescu, 1975, p. 17.

²⁶ Corneliu Albu, **Simion Bărnuțiu**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 69-81.

²⁷ **Ibidem**, p. 81.

de introducere a limbii maghiare ca limbă unică obligatorie în toate școlile²⁸ Cu multă hotărâre, gânditorii vremii au subliniat atunci că popoarele trebuie să se dezvolte fiecare pe calea sa firească, deoarece toate națiunile își aduc contribuția specifică la cultura universală. Simion Bărnuțiu releva că „minte cea sănătoasă și istoria arată că dacă și-au croit limba oarecare popor trebuie lăsat ca să pășească în cultură pe calea pe care și-au făurit-o”²⁹ Această atitudine de înțelegere a importanței limbii ca trăsătură caracteristică a naționalității era însoțită de sublinierea originii daco-romane a poporului nostru. Iată ce scria în acest sens Ioan Maiorescu: „Noi vedem, că tocmai în România se află câțiva români, de ajunsu pentru un gimnaziu sau două, români carii în cercetările lor asupra limbei române au dat pe față cea mai solidă cunoștință de limbă latină, încâtu nu credem să se poată măsura mulți frânci cu dâșii”³⁰. Gânditorii pașoptiști au apărut cu admirabilă stăruință ideea descendenței romane a românilor, pentru că acest argument servea scopurilor nobile de îmbărbătare în lupta pentru emancipare și unitate națională. „Că energia *cea romană a poporului* (sublinierea noastră) n-a fost niciodată stinsă, am însemnatu mai sus, și ca și în viitor poporul va răspunde misiunii sale în Răsăritul Europei, promite spiritul ce însuflețește astăzi pe partea cea luminată din ambele principate și masa cea sănătoasă și necuruptă a țaranului”³¹ Mihail Kogălniceanu sublinia, la fel ca Ioan Maiorescu, că „legile, obiceiurile, că limba noastră se trag din romani; istoria de mult a vădit aceste adevăruri”³². Aproape aceleași cuvinte citim în *Gazeta de Transilvania* a lui George Barițiu: „Cum că ne tragem din romani, n-avem trebuință de multe dovezi. Limba noastră, obiceiurile noastre, numele țării noastre, al poporului nostru, ba chiar și al fieștecăruia individ, ne dovedește și istoria ne adeverește...”³³ Mihail Kogălniceanu atrăgea totodată atenția asupra pericolului „de a măguli o manie ridiculă”, anume exagerarea până la absurd a originii romane comune a tuturor românilor în sensul suprapunerilor istorice. Și chiar dacă mai târziu s-au făcut exagerări latinizante (T. Cipariu, A. Treboniu Laurian, S. Bărnuțiu) sau italianizante (I. Heliade Rădulescu) acestea erau exagerări plecate de la o idee corectă, adevărată:

²⁸ Vasile Curticăpeanu, **Revoluția din Transilvania: Obiective sociale și naționale**, în *Era Socialistă*, 5 iunie, 11/1978, p. 12-13.

²⁹ S. Bărnuțiu, **O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă / 1842**, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XVI, Nr. 39/1953.

³⁰ Aurelia Florescu, **Dacoromânia. Idealul național al tuturor românilor în revoluția de la 1848**, Craiova, Editura Oltenia, 1992, p. 173.

³¹ *Ibidem*, p. 170.

³² Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 109.

³³ *Gazeta de Transilvania*, nr. 75-77/ 13-20 octombrie 1848.

originea și latină a poporului și a limbii sale, origine și limbă considerate a fi definitorii pentru caracterizarea naționalității³⁴ Gânditorii noștri au abordat și o altă problemă legată de caracteristicile națiunii, anume aceea a religiei, având în vedere contextul istoric al existenței românilor. Se știe astfel că, în împrejurările date din Transilvania, diferențierile confesionale se suprapuneau aproape cu exactitate pe acele naționale. În demonstrarea necesității unirii românilor era invocată și unitatea de religie. „Închină-se unii la Moscva or la Bizanț, alții la Capitol or la Vatican, unii la Meca, alții la Cuba... Eu știu numai una, și aceasta e românească, principiu românesc: sângele nu se face apă”³⁵. În preajma anului 1848, biserica ortodoxă română din Transilvania era într-o situație precară, datorită stării politice în care se afla poporul român. Aceasta nu era recunoscută de Constituția țării, cu toate că era, ca religie, cea mai veche din acest teritoriu, iar credincioșii săi erau cei mai numeroși. Era persecutată de către organele locale ale administrației cât și de Curtea de la Viena. În acest ultim sens, George Barițiu sublinia cu temei că „popoarele subjugate și apărute și-au căutat pururea oareșicare scăpare în copiiști și temple, la altarele zeilor; vezi însă că pretutindeni, apărând și păstrând religia, se încordau să-și apere ființa și existența națională sau cel puțin speranța de a se mai reorganiza vreodată”³⁶. În procesul tot mai accentuat de conceptualizare a noțiunilor utilizate, națiune, naționalitate, rasă, definite acum printr-o sumă întreagă de termeni, este tot mai mult înțeleasă drept trăsătură care distinge popoarele, care le personalizează iar unitatea națională condiția existenței nestingerii a poporului³⁷. În discursul rostit de Nicolae Bălcescu la Paris în fața tinerilor revoluționari munteni și moldoveni aflați la studii în Franța, acesta afirma: „Ținta noastră, domnilor, socotesc că nu poate fi alta decât Unitatea Națională a Românilor.

Unitate mai întâi și sentimente, care să ducă apoi cu vremea unitatea politică, care să facă din munteni, din moldoveni, din transilvăneni, din bănățeni... să facă un trup, o nație românească, un stat de șapte milioane de români. La crearea acestei naționalități, la o reformare socială a românilor, bazată pe sfintele principii ale dreptății și ale egalității, trebuie să țintească toate silințele noastre...”³⁸. Același lucru îl preconiza, în mod realist și Mihail Kogălniceanu în **Dorințele partidei naționale în Moldova**, când arăta că: „Pe

³⁴ Ligia Bârză, Stelian Brezeanu, **Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică**, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 55-56.

³⁵ Nicolae Bănescu, V. Mihăilescu, **Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui. 1811-1912**, București, „Tipografia românească”, 1912, p. 72.

³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XVI, nr. 37/1853.

³⁷ Gh. Platon, **De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă**, vol. I, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”, 1995, p. 126.

³⁸ Ștefan Pascu, Liviu Maior, **Culegere de texte pentru Istoria României**, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977, p. 164-165.

lângă toate aceste radicale instituții, singurele care ne pot regenera patria, apoi partida națională mai propune una, ca cunună tuturor, ca cheia boltei, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național; aceasta este Unirea Moldovei cu Țara Românească, pe temeiul puncturilor de mai sus și care se vor putea modifica de către Adunarea obștească constituantă a ambelor țări unite; o unire, dorită de veacuri de toți românii cei mai însemnați, ai amânduror Principatelor...”³⁹ Se releva, la un nivel elevat de gândire, ideea comună cugetării progresiste, liberale, a vremii: legătura indestructibilă dintre existență, libertate și unitate națională, idee izvorâtă din însăși istoria națională, din realitățile societății românești; poporul român născându-se „cu conștiința unității, la care n-a renunțat niciodată, cu toate vicisitudinile istoriei”⁴⁰ Pe bună dreptate se apreciază că liberalismul românesc, a căpătat încă de la geneza sa, o coloratură națională, trăsătură definitorie pentru toată epoca modernă, fapt caracteristic și pentru următoarele decenii în care obiectivul suprem al dezvoltării era înfăptuirea idealului național⁴¹. Trecând peste aspectele conjuncturale, de tactică și compromis (nu toate programele au cerut unitatea românilor - n.n.), sentimentele românilor convergeau spre crearea regatului dacic, despre care C. Roman scria: „Toți ne strigă că voim să formăm o Dacie; pentru ce să mai ascundem pisica în sac?”⁴²

În cadrul ideologiei pașoptiste, pe linie evolutivă, în afirmarea ideologiei politice românești, transformările interne operate în structura și suprastructura societății românești, impuneau forme și rânduiri politice compatibile cu noul stadiu al dezvoltării istorice „cu exactitate și sobrietate, programele revoluționare s-au situat în limitele acestui stadiu”⁴³ Instrumentul fundamental prin care fruntașii revoluției vedeau schimbarea, modernizarea structurilor politice și sociale, și sensul evoluției, era elaborarea unei constituții moderne, care să pună temelia unei construcții sigure, viguroase și românești. Pe această linie Mihail Kogălniceanu arăta că „partida națională cu întreagă și plină convicție arată că Regulamentul Organic nu poate nici într-un chip să facă fericirea țării și ca puternică dovadă despre aceasta este ispita de șaptesprezece nenorociți ani...”, aducând ca argumente articolul adițional ce împiedica orice modificare (reformă n.n.) ce contravenea așezământului, ca și faptul că el (Regulamentul Organic n.n.) „ne-a tăiat toată relația cu trecutul, fără a ne întemeia prezentul. O lege fundamentală a țării trebuie însă să fie o plantă

³⁹ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 154.

⁴⁰ Gh. Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, p. 127.

⁴¹ **Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării**, Iași, Editura Universității “Al.I. Cuza”, 1993, p. 151.

⁴² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, București, 1967, p. 150.

⁴³ **Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării**, p. 72.

indigenă, expresia năravurilor și nevoințelor nației”⁴⁴ Și, în continuare, Mihail Kogălniceanu cerea elaborarea unei constituții românești, adaptate la instituțiile și la trebuințele epocii⁴⁵, fără să sokoate „cineva că sînt imitații și împrumuturi, un plagiat al propagandei democratice și socialiste, cum ar vre nota Cabinetului rusesc din 19 iulie să le numească”⁴⁶. Iar în *Poporul Suveran* se puncta: „Trebuie să arătăm și cu pace și cu demnitate, că fără Constituție nu mai e bucurie, nu mai sînt zile vesele pentru români”⁴⁷. În stilul caracteristic Vasile Alecsandri, avea să-i scrie mai tîrziu prietenului său Nicolae Bălcescu: „Trebuie să te înștiințez că dorul cel mai înfocat al nostru (cât și) a unei mari partide din Moldova este Unirea Moldovei cu Valahia, sub un singur guvern și sub aceeași Constituție”⁴⁸. Se observă, aproape obsesiv, ideea de legalism, de raportare și de legare la trecut a fruntașilor pașoptiști, indiferent de provincia istorică în care au avut loc evenimentele; ceea ce, în condițiile situației internaționale, trebuie să prevină o intervenție externă⁴⁹. Proiectele de constituție⁵⁰, principiile constituționale înscrise în programe⁵¹, articolele publicate în presă, ne dau posibilitatea să consemnăm, dincolo de unele neclarități sau ambiguități de formulare⁵², limite inerente într-o astfel de încheștare de forțe, soliditatea unor principii liberale, specifice ideologiei pașoptiste⁵³, circumscrise obiectivelor urmărite. De la modul cum trebuia să fie elaborată constituția⁵⁴, până la formularea atentă a dispozițiunilor cu valoare de norme juridice, toate sunt atent obiectivizate, ordonate și subordonate unui sistem, e drept inspirat, fie din **Declarația drepturilor omului și cetățeanului** din 1789⁵⁵, cât și din **Declarația** așezată în fruntea Constituției franceze din

⁴⁴ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 143-144.

⁴⁵ D.V. Barnoschi, **Originele democrației române. “Cărbunarii”. Constituția Moldovei de la 1822**, Iași, „Viața Românească”, 1922, p. 14.

⁴⁶ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 145.

⁴⁷ *Poporul suveran*, nr.26 din 11 septembrie 1848, apud **Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii**, București, Editura Academiei, 1974, p. 40.

⁴⁸ **Gîndirea social-politică despre Unire (1859)**, București, Editura Politică, 1966, p. 43.

⁴⁹ V. Cristian, **Contribuția istoriografiei la pregătirea ideologică a revoluției române de la 1848**, București, Editura Academiei, 1985, p. 178.

⁵⁰ **Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente**, vol. III, București, 1902, p. 131-134.

⁵¹ Vezi: Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 141-156; Ștefan Pascu, Liviu Maior, *op.cit.*, p. 166-184; **Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P.C.R. Tematică, bibliografie, crestomație**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 232-238.

⁵² Tudor Drăganu, **Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în 1916**, Cluj, Editura Dacia, 1991, p. 83.

⁵³ Anastasie Iordache, Apostol Stan, **Apărarea autonomiei Principatelor române 1821-1859**, București, Editura Academiei, 1987, p. 105.

⁵⁴ **Pagini de istorie. Culegere de texte. Istoria Românilor**, vol. III, București, 1993, p. 134-135.

⁵⁵ **Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca Modernă. Vol. I 1640-1848**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p. 146-148.

1793⁵⁶, în încercarea de adaptare la condițiile din Principate. Credem că, în privința principiului referitor la separarea puterilor în stat, de care prof. Tudor Drăganu se referă în discutarea **Proclamației de la Islaz**, acest document, urmând să fie discutat de „Adunânțe generale extraordinare constituante”, putea să aducă corijările de rigoare, mai ales că la punctul numărul 4 și 5 sunt deja nuanțate elementele de separație⁵⁷. În acest context, Constituția capătă dimensiunea mesianică așa după cum se exprima un comisar de propagandă: „Eu sunt încredințat că tot românul adevărat, tot fiul patriei noastre, pe un astfel de fariseu și amăgitor, când îl va auzi pângărind și vorbind în potriva tinerei noastre Constituții, în potriva mântuirii patriei noastre, îl va lega cu mâinile îndărăt și ca pe un criminal îl va aduce înaintea tribunalului”⁵⁸. Era firesc, dacă ne gândim, că printre elementele componente sunt înscrise principii ce vorbesc despre „suveranitatea poporului” de a-și elabora „legile civile” și de a desemna pe șeful puterii executive⁵⁹, prin desființarea „orice ranguri și privilegii personale sau de naștere”⁶⁰ și „egalitatea drepturilor politice”⁶¹ și în care „națiunea română răzimată pe principiul libertății, egalității și fraternității pretinde independența sa națională, în respectul politic, ca să figureze în numele său ca națiune română...”⁶². Sunt precizate și alte drepturi și libertăți ce decurg din calitatea de cetățean: „dritul inițiativ și de petiție pentru adunare” ca și „închezășluirea libertății individuale și a domiciliului” asociate cu „instrucție egală și gratuită pentru toți românii” în condițiile în care ponderea celor neștiutori de carte era covârșitoare⁶³. Tot aici, în **Petiția-Proclamație**, adoptată la Iași, la 28 martie 1848, se adâncea cazuistica, intervenind la punctul 21: „Libertatea tuturor arestanților în pricini politice atât civile cât și militare; reîntoarcerea driturilor politice a celor cărora li s-au ridicat nedrept pentru asemenea pricini”⁶⁴. Libertatea absolută a tiparului, cerută în **Proclamația de la Islaz**⁶⁵, era asociată în Moldova cu „Ridicarea censurei în privirea tuturor

⁵⁶ Ibidem, p. 160 - 164; vezi și Nicolae Liu, **Revoluția franceză moment de răscruce în istoria umanității**, București, Editura Academiei Române, 1994, p. 332-333.

⁵⁷ Tudor Drăganu, *op.cit.*, p.83-84.

⁵⁸ **Anul 1848 în Principatele române, Acte și documente**, vol. II, București, 1902, p. 218-219, apud **Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii**, p. 37.

⁵⁹ G. Zane, *op.cit.*, p.205-206.

⁶⁰ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 150.

⁶¹ **Pagini de istorie. Culegere de texte. Istoria Românilor**, vol. III, București, 1993, p. 134.

⁶² **Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P.C.R. Tematică, bibliografie, crestomație**, p. 238.

⁶³ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 146.

⁶⁴ **Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P.C.R. Tematică, bibliografie, crestomație**, p. 233.

⁶⁵ Ștefan Pascu, Liviu Maior, *op.cit.*, p. 168.

trebilor și a intereselor din lăuntrul țării”⁶⁶, pentru ca în Transilvania ea să capete, ca de altfel toate obiectivele urmărite, conotațiile naționale: „Națiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie și a tipări fără de nici o cenzură, prin urmare pretinde libertatea tiparului pentru orice publicare de cărți, de jurnale și de altele, fără sarcină cea grea a cauțiunii, care să nu se ceară nici de la jurnaliști, nici de la tipografi”⁶⁷ Toate drepturile civile și politice unite cu măsurile și prevederile vizând reforma justiției, „ridicarea morală și socială a clerului”, ca și „garda națională” urmăreau, alături de obiectivele sociale, să creeze acel element fundamental de „solidaritate națională” atât de necesar pentru modernizarea societății în ansamblu. Solidaritatea între clasele și categoriile sociale, între toți românii păstrând însă diferențele existente și evitând uniformizarea. Să mai remarcăm spiritul de toleranță față de celelalte minorități, în special asupra evreilor, dar și „pentru orice compatrioți de altă credință”⁶⁸

Interesante și în același timp foarte necesare erau măsurile de restructurare economică, gândite și argumentate pe linia liberalismului, punând în evidență cerințele modernizării și în acest segment al organismului național. Dacă în **Petiția-Proclamație** de la Iași se stipula desființarea taxelor vamale „ca una ce este vătămătoare agriculturii și comerțului țării”, constituirea instituțiilor de credit modern și „Îmbunătățirea portului Galați, ca cel mai mare canal al înfloririi comerțului și agriculturii țării”⁶⁹, în programul muntean se preconiza instituirea unei bănci naționale cu capital intern⁷⁰. În Transilvania, programul românesc este cel mai interesant prin sugestiile pe care le creează: „Națiunea română pofteste libertatea industrială și comercială cu ridicarea țeiturilor și a privilegiilor și a tuturor piedicilor și a stavilelor comerțului în țările convecine, de care se ține desființarea vămilor la graniță”⁷¹, urmărind limpede năzuința spre o aderare transilvană la piața unică a Moldovei și Țării Românești, care-și înfăptuiseră uniunea vamală începând cu 1 ianuarie 1848⁷². Programul economic preconizat de Mihail Kogălniceanu este cel mai dinamic, cerând intervenția statului (a unui stat bazat pe o economie rudimentară n.n.) în desființarea taxelor „asupra exportăției produselor naționale” și preconizarea

⁶⁶ **Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P.C.R. Tematică, bibliografie, crestomație**, p. 233.

⁶⁷ Ștefan Pascu, Liviu Maior, **op.cit.**, p. 182.

⁶⁸ **Ibidem**, p. 169; Ioan Massoff, **De la Bally revoluțional de la 48**, Editura „Cultura poporului”, p. 57.

⁶⁹ **Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P.C.R. Tematică, bibliografie, crestomație**, p. 233.

⁷⁰ **Anul 1848 în Principatele române**, vol. I, p. 178.

⁷¹ Ștefan Pascu, Liviu Maior, **op.cit.**, p. 182.

⁷² **Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii**, p. 52.

unui plan ce să cuprindă „înlesnirea comerțului și libertății muncii”⁷³

Problemele sociale au fost dominate de problema țărănească, fundamentală prin implicațiile ei asupra alianțelor în desfășurarea evenimentelor, prin consecințele pe care le avea asupra modernizării structurilor organismului național, pentru progresul societății în ansamblu⁷⁴ Pe bună dreptate N. Bălcescu aprecia, în numele generației de la 1848, că „Toți câți suntem bogați sau săraci, mici sau mari, proprietari sau nu (știm) că pentru a avea o patrie, spre a o putea apăra și apăra naționalitatea noastră, este de neapărată trebuință a face pe țăran proprietar. Fără aceasta nu e viitor, nu e naționalitate”⁷⁵ Deși a fost abordată în mod diferit, de la o formulare vagă în **Petiția-Proclamație**, „Grabnica îmbunătățire a stărei lăcuitorilor săteni atât în relația lor cu proprietarii moșiilor, cât și în acelea cu cârmuirea ...” fără să se specifice modalitățile de realizare⁷⁶ la „Emancipația clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire” (**Proclamația de la Islaz și Dorințele partidei naționale din Moldova** n.n.)⁷⁷ până la desființarea clăcășiei (iobăgiei) și „înproprietărirea locuitorilor săteni fără nici o răscumpărare din partea lor” (**Petiția Națională și Programul de la Brașov** - n.n.), rezolvarea era cerută de toți⁷⁸ Acuitatea problemei agrare a fost recunoscută de toți fruntașii revoluției, dar, fiind și proprietari, o abordare dincolo de latura teoretică, sau „discuții pe această temă”, nu a fost posibilă. Credința celor mai mulți din conducătorii acțiunii, era că o cramponare de chestiunea țărănească ar fi dezbinat boierimea aflată în fruntea revoluției, ar fi fost interpretată ca un atac asupra ordinii de drept. Pe bună dreptate, M. Kogălniceanu făcea apel la proprietari să înțeleagă gravitatea problemei țărănești declarând că „Omenirea, dreptatea, interesul țării și chiar interesul proprietarilor de moșii cer dar neapărat îmbunătățirea radicală a acestei stări prin desființarea boierescului și prefacerea țăranilor în mici proprietari, dându-li-se pământurile pe care le-au înrodit cu sudorile lor”, iar în final, profesând amenințarea ce putea să vină: „iar întâmplările din Galiția să le slujească de o cumplită și mântuitoare pildă”⁷⁹ Nerezolvarea problemei țărănești își va pune amprenta asupra evoluției societății românești, atât în profunzimea modernizării cât și în lipsa unei clase de mijloc cu efecte negative în toată istoria românească. O problemă ce rezultă din contextul programelor și din presa vremii este problema proprietății, unde filonul liberal de judecată este

⁷³ Mihail Kogălniceanu, **op.cit.**, p. 149-150.

⁷⁴ C. Corbu, **op.cit.**, p. 18.

⁷⁵ Gh. Platon, **Istoria Modernă a României**, p. 130.

⁷⁶ **Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P.C.R. Tematică, bibliografie, crestomație**, p. 232.

⁷⁷ **Ibidem**, p. 235.

⁷⁸ Ștefan Pascu, Liviu Maior, **op.cit.**, p. 166.

⁷⁹ Mihail Kogălniceanu, **op.cit.**, p. 152-153.

întru totul probat. Astfel, Mihail Kogălniceanu face o legătură indestructibilă între proprietate - progres - țară (patrie) afirmând că: „Interesul țării, pentru proprietate este cel mai puternic instrument de civilizație și, dacă vroom serios să ne civilizăm țara, trebuie să avem mulți proprietari. Numai o țeară ce are mulți proprietari este tare; căci numai acolo unde este răspândit(ă) iubirea pământului, este răspândit(ă) și iubirea patriei”⁸⁰ Pe aceeași dimensiune se află și N. Bălcescu care vorbește, chiar de un drept istoric al țăranului asupra pământului, ca fundament legal și moral, al reformei agrare⁸¹

Desigur că discutarea ideologiei pașoptiste a evidențiat, consistența filonului liberal în cadrul revoluției, dar nu putem omite nici elementele de liberalism practicate în conducerea acțiunii, ca dovadă concludentă a unei mentalități în formare, a frunțașilor revoluției. Am remarca, cu această ocazie, spiritul de toleranță față de diversitatea ideilor exprimate⁸², ca și în atitudinea față de adversarii politici, asociate cu respectul față de punctul lor de vedere. „Din aceste motive se pleda pentru o societate deschisă, în care să fie preluate critic toate ideile, inclusiv realizări politice mai vechi”⁸³ Ilustrează această afirmație un articol din *Pruncul Român* publicat la 26 iunie 1848, prin care se semnală că, deși s-a promis ca articolul 13 va fi soluționat de Adunarea Națională, până la convocarea acesteia erau purtate discuții publice. Necesitatea acestora decurgea din „dreptul de gândire și de publicație liberă spre luminarea reciprocă”⁸⁴

Foarte importantă și lăudabilă, în același timp, este formarea unei noi mentalități la clasa politică aflată la putere, în privința asigurării libertății de exprimare, a înlăturării cenzurii și a asigurării cadrului de libertate. Din aceste motive, revoluția tindea să instaureze libertatea pentru toți membrii societății, să înfăptuiască chiar o armonie între aceștia prin aplicarea principiului egalității. Un asemenea obiectiv părea întru totul posibil deoarece românii câștigaseră libertatea nu „cu urme de sânge și siluire”, ci prin „frăție”, prin asocierea celor mai mulți locuitori ai țării la timpul unei cauze comune⁸⁵ Un element clar de manifestare a liberalismului a fost atitudinea față de putere, cei care au luat puterea considerându-se „un depozitar al acesteia, înzestrat cu o funcție tranzitorie, de pregătire a condițiilor prin care puterea să fie redată unor organisme legal constituite”⁸⁶ Din aceste motive, și din condițiile care rezultau

⁸⁰ **Ibidem.**

⁸¹ G. Zane, **op.cit.**, p. 224.

⁸² Apostol Stan, Mircea Iosa, **op.cit.**, p. 52.

⁸³ **Ibidem**, p. 53.

⁸⁴ **Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente** vol. II, p. 359 - 360, apud; Apostol Stan, Mircea Iosa, **op.cit.**, p. 53.

⁸⁵ **Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente** vol. II, p. 306.

⁸⁶ Apostol Stan, Mircea Iosa, **op.cit.**, p. 59.

din situația externă existentă⁸⁷, conducerea revoluției a amânat să aplice punctele controversate ale programului, deferindu-le Adunării Naționale și organelor alese de acestea prin consultarea electorală. În toată perioada cât s-a aflat la putere guvernul a aplicat o serie de măsuri parțiale, ce urmăreau să pregătească opinia publică în spiritul ideilor de libertate și egalitate⁸⁸ și a asigurat un climat adecvat pentru dezbaterea liberă a modalităților de concretizare practică a unor principii ce se impuneau din program⁸⁹.

Nu putem omite în această analiză și spiritul liberal ce domină dialogul permanent și în variate forme (tribunii în Transilvania, comisarii de propagandă în Țara Românească, răspândirea programelor, manifestelor și broșurilor, adunările plebiscitare n.n.) între fruntașii revoluției și națiunea română, în comunicarea și explicarea obiectivelor revoluției, tocmai pentru înțelegerea acestora, în vederea realizării și apărării lor. Scopul lor final era „să facă pe popor să-și simtă marea sa putere”⁹⁰.

Dincolo de accentuarea diferențelor ideologice ce se semnalau între conservatori și liberali, mai ales pe problemele sociale, pe adâncimea acestor prefaceri, și în ritmul impus modernizării, chiar în conștiința „acestui liberalism luminat” se manifestau distincte atitudini. Ele se bazau pe imaginea diferită pe care o aveau acești fruntași ai revoluției, asupra situației existente în Principate, asupra programelor realizate, a obiectivelor prioritare și, în special, a modalităților de realizare a principiilor preconizate. Nu putem omite nici viziunea diferită în privința colaborării cu boierimea conservatoare. În fapt, s-au conturat trei curente, trei direcții politice distincte, unele chiar divergente. Grupul de fruntași care se plasează pe „o poziție” moderată, avându-l ca exponent principal pe Ion Heliade Rădulescu⁹¹. În jurul lui Nicolae Bălcescu⁹² și A.G.Golescu⁹³ s-a încheșat, la nivelul conducerii, alt grup politic animat de ideea unei atitudini mai ferme față de adversarii revoluției, a aplicării imediate a

⁸⁷ Gh. Platon, **Principatele române în relațiile internaționale în perioada Regulamentului Organic (1830-1853) în România în Istoria Universală**, vol. III, Iași, Universitatea „Al.I. Cuza”, 1988, p. 189.

⁸⁸ Neagu Djuvara, **Între Orient și Occident, Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)**, Humanitas, 1995, p.331, apud, **Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918**, București, Editura Academiei, 1983, p. 64.

⁸⁹ **Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918**, București, Editura Academiei, 1983, p. 70-71.

⁹⁰ **Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente** vol. III, p. 107.

⁹¹ **Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900**, București, Editura Academiei, 1979, p. 433.

⁹² G. Zane, N. Bălcescu, **Opera. Omul. Epoca**, Editura Eminescu, 1975, p. 14-15.

⁹³ Anastasie Iordache, **Alexandru G. Golescu (1819-1881)**, București, Editura Științifică, 1974, p. 43.

unor puncte din programul acțiunii, chiar a împrăștiării țărănilor, dar nici nu excludeau posibilitatea compromisului. Grupul fraților Brătianu, Ion C. Brătianu⁹⁴ și D. Brătianu⁹⁵, C.A. Rosetti⁹⁶ se constituie, într-o altă tendință politică, radicală, propunând măsuri ferme, de punere în aplicare a programului și de înarmare a poporului pentru apărarea revoluției. Se pare că acest grup avea și cele mai multe și stabile legături cu masoneria. Aceste trei principale tendințe care s-au manifestat în revoluția munteană, le întâlnim și în celelalte revoluții, la Iași sau la Blaj, ele conturând, în fapt tendința liberalismului de a se manifesta plenar și autentic într-o perioadă în care spiritul romantic este foarte puternic⁹⁷. Dincolo de aceste manifestări în această etapă a *liberalismului ideologic*, se conturează, clar o ideologie liberală, fundamentată și nuanțată de generația de la 1848, care va sta la baza constituirii României moderne. Toate ideile acestei generații, experiența lor într-o perioadă când „boala secolului este liberalismul”, introducerea „instituțiilor liberale” și modernizarea structurilor erau condiții indispensabile „ca progresele veacului să fie introduse și în țara noastră”⁹⁸. Forța de atracție a soluțiilor liberale a făcut să apară aceste grupări liberale, Mihail Kogălniceanu le și menționează în mod evident⁹⁹, acțiunile organizate de aceste grupări punându-și amprenta asupra revoluției. Ideologia liberală de la 1848 dincolo de aspectul ortodox și romantic, te impresionează prin mistica progresului și cultul pentru știință, și în special un cult pentru popor care va genera un populism naiv, ce apare chiar în timpul revoluției¹⁰⁰. Contestatarii liberalismului, chiar din această perioadă¹⁰¹ nu-și dau seama că acesta este un concept general, pentru a spune vag, complex în tot cazul și foarte variabil, cu o evoluție surprinzătoare, dincolo de un mănunchi de principii ferme și formule aplicabile oriunde. Or, în cazul nostru, la începutul secolului trecut, liberalismul a fost o formulă de gândire și de comportare adaptată în cadrul unui vast și drastic proces de reînnoire a țării, a legilor și mentalității, ceea ce s-a făcut sub imperativul necesităților naționale, de emancipare socială și națională. Asta în

⁹⁴ Apostol Stan, **Ion C. Brătianu și liberalismul român**, București, Editura Globus, 1993, p. 42-43; O. Sumea, **Ion C. Brătianu**, Sibiu, Editura „Asociațiunii”, 1922, p. 24.

⁹⁵ Anastasie Iordache, **Pe urmele lui Dumitru Brătianu**, București, Editura Sport-Turism, 1984, p. 93-94.

⁹⁶ C.A. Rosetti, **Jurnalul meu**, Cluj Napoca, Editura „Dacia”, 1974, p.243.

⁹⁷ Jean Touchard, **Histoire des idées politiques, 2. Du XVIII e siècle de a nos jours**, Presses universitaires de France, p. 580.

⁹⁸ Al. Zub, **Mihail Kogălniceanu. Istoric**. Iași, Editura Junimea, 1974, p. 700.

⁹⁹ **Ibidem**, p. 701.

¹⁰⁰ Jean Touchard, **op.cit.**, p.581-582.

¹⁰¹ C. Rădulescu-Motru, **În vremurile noastre de anarhie. Scrisori către tineri**, Editura Anima, 1992, p.18-19; D. Drăghicescu, **Din psihologia poporului român**, București, Editura Albatros, 1995, p.348-349.

timp ce liberalizarea în țările ei de baștină a pornit de la un conflict social și mental lăuntric¹⁰², al câștigării unor drepturi ca niște privilegii pentru seniori și a libertății de gândire prin înlăturarea tutelei Bisericii, apoi a absolutismului monarhic, în fine a Coroanei. Democrația occidentală, ca și liberalismul adiacent sau subsecvent nu au fost dominate de ideea eliberării unei țări de sub jugul străin. În aceasta s-a manifestat principala diferență între liberalismul occidental și cel românesc, în timpul genezei aspectului doctrinar. Și o ultimă constatare, cei înfrânți în anii 1848-1849¹⁰³ vor reveni, transformați în politicieni reformatori pretutindeni, inclusiv în Principate, ocupând spațiul public și trecând la realizarea programului pentru care militase generația pașoptistă¹⁰⁴

¹⁰² John Gray, **Liberalismul**, București, Editura Style, 1998, p. 38; Ralf Dahrendorf, **Conflictul social modern, Eseu despre politica libertății**, Editura Humanitas, 1996, p. 29; Constantin Nica, **Liberalismul și societatea modernă**, București, Editura Noua Alternativă, p. 51; Philippe Brand, **Grădina Deliciilor democrației**, București, Editura Globus, p. 88.

¹⁰³ **Revoluția de la 1848 și Țările Române. Culegere de studii**, București, Editura Academiei, 1974, p. 142; Apostol Stan, Constantin Vlăduț, **Gheorghe Magheru**, București, Editura Științifică, 1969, p. 99; Costache Negri, **Scrieri social-politice**, București, Editura Politică, 1978, p. 66; Pompiliu Teodor, **Avram Iancu în memorialistică**, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 6; Dan Bogdan, **Pe urmele lui Ion Ghica**, București, Editura Sport-Turism, 1987, p. 107; Lucia Taftă, **Mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Imperiul otoman în prima jumătate a secolului al XIX-lea**, în *Revista de Istorie*, Tom 32, Nr. 6, iunie, 1979, p. 1116-1117.

¹⁰⁴ Stelian Tănase, **Europa și revoluțiile ei**, în *Sfera Politicii*, Nr. 60, anul VI, 1998, p. 2-3.